

Kraków

Szlak Niepodległości w Krakowie

WYZWOLONA 1918
KRAKÓW

Trasa 2

Śladami Naczelnego Komitetu
Narodowego

Kraków 2018

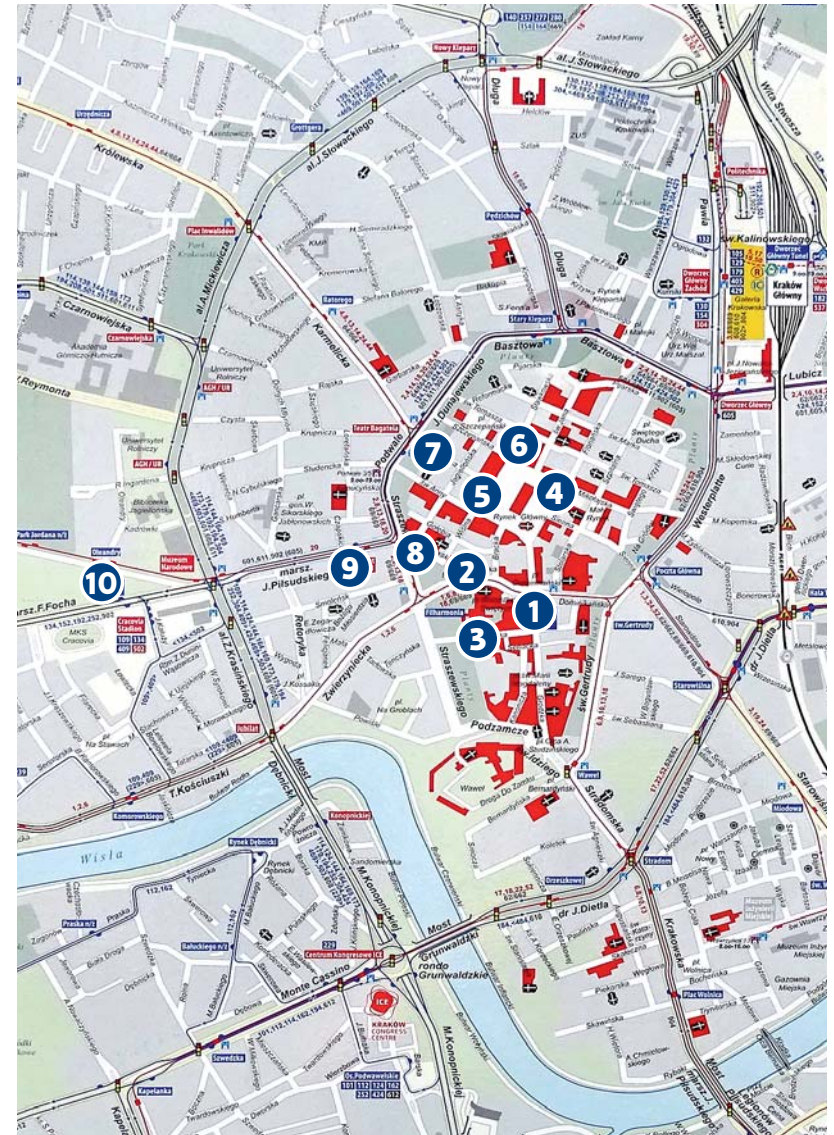
Trasa 2

Śladami Naczelnego Komitetu Narodowego

6 sierpnia 1914 r. wymaszerowała z krakowskich Oleandrów I Kompania Kadrowa. Celem młodych polskich żołnierzy było wzniecenie powstania na terenie zaboru rosyjskiego. Powstanie jednak nie wybuchło, wobec czego wojskowe władze austriackie, którym podlegały oddziały strzeleckie, żądały zakończenia ich działań. Strzelcom groziła likwidacja. Wtedy z inicjatywą wystąpili polscy politycy galicyjscy. Przekonali Wiedeń o konieczności powołania ochotniczych oddziałów polskich na bazie już działających w Królestwie Polskim, jak i grup strzeleckich przybywających do Krakowa. Postanowiono utworzyć ciało polityczne patronujące akcji formowania Legionów Polskich – oddziałów polskich przy armii austriackiej. Wielką rolę w tym zaśługa prezydenta Krakowa Juliusza Lea, który przejął inicjatywę powołania politycznej reprezentacji stronnictw galicyjskich i utworzenia Legionów. 10 sierpnia 1914 r. udał się do Wiednia, gdzie przeprowadził szereg rozmów z tamtejszymi politykami i wojskowymi.

16 sierpnia 1914 r. w sali posiedzeń krakowskiej Rady Miejskiej został powołany Naczelny Komitet Narodowy (NKN). W jego skład weszli m.in.: Juliusz Leo (jako prezes), Jan Dąbski, Ignacy Daszyński, Ludomił German, Józef Hudec, Władysław Leopold Jaworski, Hipolit Śliwiński, Aleksander Skarbek, Konstanty Srokowski, Ignacy Steinhaus, Stanisław Stroński, Wincenty Witos, Edmund Zieleniewski.

Tarcia polityczne doprowadziły do tego, że dosyć szybko nastąpiły zmiany w składzie NKN. Ustąpili członkowie z Narodowej Demokracji. W efekcie nie powstał Legion Wschodni we Lwowie i cały ciężar tworzenia Legionów skupił się w Krakowie. Od 22 listopada 1914 r. prezesem został Władysław Leopold Jaworski. W skład Komitetu zostali dokooptowani m.in. Stanisław Downarowicz, Jędrzej Moraczewski, Herman Diamand, Michał Sokolnicki, Wacław Tokarz, Jan Hupka, Rudolf Starzewski. Trzecim prezesem NKN został Leon Biliński w roku 1916. Naczelny Komitet Narodowy istniał do 15 października 1917 r., kiedy to na posiedzeniu podjęto uchwałę o jego rozwiązaniu. Ostateczne rozliczenie z działalnością Komitetu nastąpiło 19 sierpnia 1920 r.

Trasa na mapie Krakowa

- 1 pl. Wszystkich Świętych 3–4
- 2 ul. Bracka 12
- 3 ul. Poselska 10
- 4 Rynek Główny
- 5 Rynek Główny 34
- 6 Rynek Główny 35
- 7 ul. Jagiellońska 9
- 8 ul. Gołębia 20
- 9 ul. Smoleńsk 9
- 10 Błonia

1 pl. Wszystkich Świętych 3/4

Pałac Wielopolskich – budynek Magistratu Krakowskiego, gdzie 16 sierpnia 1914 r. powołano Naczelnny Komitet Narodowy

fol. M. Jabłoński

Pałac został zbudowany w latach 1535–1560 przez hetmana wielkiego koronnego Jana Tarnowskiego. Później był własnością kilku rodów magnackich: Ostrogskich, Zamoyskich i Wielopolskich. W 1850 r. podczas wielkiego pożaru Krakowa spłonął. W 1864 r. uchwałą Rady Miejskiej Gmina Miasta Krakowa odkupiła zrujnowany gmach od Wielopolskich z przeznaczeniem na siedzibę władz miejskich. W latach 1865–1868 odbudowano pałac wg projektu Pawła Barańskiego. Następnie w latach 1906–1913 dokonano kolejnej przebudowy oraz powiększenia budynku od strony ul. Poselskiej. W 1926 r. pałac dotknął kolejny pożar – spaliła się Sala Posiedzeń Rady Miejskiej. Obecny jej wystrój pochodzi z lat odbudowy 1927–1928.

16 sierpnia 1914 r. prezydent Juliusz Leo przewodniczył zebraniu, w którym wzięli udział członkowie poselskiego Koła Polskiego w parlamencie wiedeńskim, posłowie na galicyjski Sejm Krajowy we Lwowie, reprezentanci innych ugrupowań politycznych. Powstał Naczelnny Komitet Narodowy, na którego czele stanął Leo. Oprócz niego do NKN weszło 20 członków

Siedzą (od lewej): Ludomił German, Konstanty Srokowski, Edmund Zieleniewski, prezes NKN Władysław Leopold Jaworski, Władysław Sikorski, Ignacy Steinhaus. Stoją (od lewej) Rudolf Starzewski, Tadeusz Starzewski, Ludwik Hieronim Morstin, Artur Hausner, Antoni Górski, Zygmunt Marek, Aleksander Lisiewicz.

i 20 zastępców, którzy reprezentowali aż 11 partii politycznych. Zasługą Lea było i to, że potrafił doprowadzić do zgody polityków tak różnych opcji.

W uchwale powołującej NKN czytamy: *Połączyło nas wszystkich w tej doniosłej chwili dziejowej to głębokie przeświadczenie, że zjednoczenie wszystkich stronnictw polskich w czasie toczącej się wojny jest konieczne. Dlatego powołali NKN uznając go za najwyższą instancję w zakresie wojskowej, skarbowej i politycznej organizacji zbrojnej sił polskich.*

Na drugi dzień po powstaniu Komitetu, 18 sierpnia 1914 r., Rada Miejska Stołecznego Królewskiego Miasta Krakowa zdobyła się na iście królewski gest. Prezydent Juliusz Leo w patetycznym wystąpieniu powiedział:

W tej sali przed dwoma dniami dokonano zjednoczenia wszystkich polskich stronnictw w jedno wielkie patriotyczne stronnictwo.

W tej sali uchwalono utworzyć na razie dwa legiony polskie: jeden w zachodniej, drugi we wschodniej Galicji.

Legiony te mają na polu bitwy złożyć dowód, że myśl polska żyje i jest nieśmiertelną, jak nieśmiertelna jest idea Ojczyzny.

Każdy z nas ma obowiązek przyczynić się do tego wielkiego dzieła, tym więcej miasto nasze, mające 1000-letnią historię, będące niegdyś stolicą królów polskich, a obecnie skarbnicą i wiernym stróżem najdroższych

Odświeżenie tablicy przez prezydenta Krakowa Jacka Majchrowskiego oraz Marię Fischinger – prawniczkę Juliusza Lea, fot. Bogusław Świerżowski, krakow.pl

narodowych skarbów. Powinno świecić przykładem patriotyzmu i ofiarności.

W porozumieniu z prezydium i wszystkimi stronnictwami Rady przedkładam wnioski:

Na cele utworzenia dwóch Legionów polskich Rada Miasta przeznacza dar narodowy w kwocie 1 miliona koron.

W tym miejscu rozległy się spontaniczne, burzliwe owacje zebranych, po czym prezydent Leo kontynuował:

Oklaskami stwierdziliście panowie przyjęcie wniosku. Uczucia i serca nasze zjednoczyły się jednomyślnie, a ta jednomyślność jest najlepszym dowodem patriotyzmu i zgodności obywatelstwa krakowskiego. Oby ona nigdy nie ustała w przyszłości, bo czekają nas wielkie zadania, wymagające skupienia wszystkich sił.

Druk ulotny – Naczelny Komitet Narodowy
16.08.1914–16.08.1915

Dzisiejsza uchwała stwierdza, że obywatelstwo krakowskie jest gotowe do wielkich ofiar, gdy idzie o wielkie cele narodowe. Uchwałę Rady Miasta Krakowa zakomunikuję Naczelnemu Komitetowi Narodowemu.

W 2017 r. upamiętniono NKN w miejscu jego powstania. Na dziedzińcu magistratu krakowskiego odsłonięto tablicę pamiątkową z tekstem:

W Pałacu Wielopolskich, siedzibie magistratu krakowskiego 16 sierpnia 1914 roku pod przewodnictwem Juliusza Lea powstał Naczelny Komitet Narodowy. W rocznicę tamtego wydarzenia tablicę tę ufundowało miasto Kraków, 16 sierpnia 2017 roku.

Tablicę zaprojektowała i wykonała Ika Szymaczek, a odsłaniał prezydent Krakowa Jacek Majchrowski.

Druk ulotny – Naczelny Komitet Narodowy
16.08.1914–16.08.1915

2 ul. Bracka 12

Mieszkanie prezydenta Juliusza Lea, pierwszego prezesa Naczelnego Komitetu Narodowego – pałac Larischa

fol. M. Jabłoński

Pałac powstał poprzez połączenie trzech kamienic. W 1833 r. zakupił go hrabia Karol Larisch, znany wówczas społecznik. Po przebudowie i remoncie po zniszczeniach w 1854 r. (pałac spłonął w czasie wielkiego pożaru Krakowa w 1850 r.) przekazał budynek miastu. Wówczas mieściły się tutaj siedziby różnych instytucji kulturalno-oświatowych, jak np. Towarzystwa Przyjaciół Sztuk Pięknych czy pierwsze krakowskie Seminarium Nauczycielskie i Szkoła Ćwiczeń. W czasie autonomii galicyjskiej stał się oficjalną siedzibą prezydentów Krakowa.

Juliusz Leo należy obok Józefa Dietla i Mikołaja Zyblikiewicza do najwybitniejszych prezydentów Krakowa doby autonomicznej. Urodził się 15 września 1861 r. w miejscowości Stebnik koło Drohobycza. Ojciec, także Juliusz, był radcą górniczym, w związku z czym otrzymał posadę naczelnika salin wielickich i dlatego w Wieliczce przyszły prezydent pobierał nauki początkowe. W 1879 r. ukończył Gimnazjum św. Anny w Krakowie, następnie studiował na Wydziale Prawa i Administracji Uniwersytetu Jagiellońskiego,

gdzie w 1884 r. uzyskał tytuł doktora praw. 30 listopada 1891 r. został mianowany profesorem zwyczajnym.

Od 5 października 1893 r. zasiadał w radzie miejskiej Krakowa. 10 stycznia 1901 r. został wybrany wiceprezydentem. Następnie był wybierany trzykrotnie prezydentem Krakowa: 11 lipca 1904 r., 12 lipca 1910 r., 27 lipca 1916 r.

Na początku drugiej jego kadencji odbyła się w Krakowie wielka uroczystość odsłonięcia 15 lipca 1910 r. Pomnika Grunwaldzkiego, ufundowanego przez Ignacego Jana Paderewskiego z okazji 500. rocznicy zwycięstwa króla Władysława Jagiełły nad Krzyżakami.

Od 1901 r. był posłem do Sejmu Krajowego we Lwowie, a od 1911 r. zasiadał w parlamencie wiedeńskim, gdzie od 4 marca 1912 r. był prezesem Koła Polskiego.

Największym przedsięwzięciem prezydenta Lea było stworzenie Wielkiego Krakowa, czyli poszerzenia miasta o okoliczne gminy w latach 1910–1915. W tym okresie do Krakowa przyłączono kolejno: Zakrzówek, Dębniiki, Półwieś Zwierzynieckie, Zwierzyniec, Czarną Wieś, Nową Wieś, Łobzów, Krowodrzę, Warszawskie, Grzegórzki, Ludwinów, Dąbie, Płaszów, Podgórze.

Zmarł 21 lutego 1918 r. i został pochowany na cmentarzu Rakowickim.

Prezydent Krakowa Juliusz Leo (1861–1918)

Pałac Larischa w latach 30. XX w.

3 ul. Poselska 10

Pierwsza siedziba Naczelnego Komitetu Narodowego

fol. M. Jabłoński

Jeden z budynków należący do Magistratu, udostępniony przez władze Krakowa na siedzibę organizującego się Naczelnego Komitetu Narodowego.

Siedzibą NKN został dawny pałacyk hr. Husarzewskich przy ul. Poselskiej 10 wchodzący w kompleks budynków krakowskiego magistratu już jako własność władz miejskich. Jakże symboliczny w swojej wymowie bieg okoliczności sprawił, że w latach 1895–1898 miał tutaj na drugim piętrze swoją pracownię Stanisław Wyspiański. Powstało w niej wiele jego dzieł malarskich, tutaj ukończył pisanie dramatów: *Legendy* i *Warszawianki*. Pracownia mieściła się na drugim piętrze, a przez jej okna nasz Czwartý Wieszc patrzył na Wawel.

Naczelny Komitet Narodowy miał znacznie rozbudowaną strukturę. Składały się na nią m.in. Wiedeńskie Biuro Prasowe, Komisariat NKN

w Wiedniu, Delegacja NKN we Lwowie, Delegacja NKN do Królestwa Polskiego, Departament Wojskowy z oficerami werbunkowymi w różnych miastach Królestwa, Departament Organizacyjny, Departament Skarbowy, Liga Kobiet NKN, Komitet Opieki nad byłymi legionistami oraz wdowami i sierotami po poległych legionistach, szpitale dla legionistów, schroniska, ambulatoria. Pracowało dla NKN-u wiele często bardzo znanych osób.

Druk ulotny, Odezuwa Naczelnego Komitetu Narodowego związana z dniem 3 maja

4 Rynek Główny

Kolumna Legionów

fol. M. Jabłoński

Krakowski Rynek Główny był świadkiem niezliczonych wydarzeń i uroczystości na przestrzeni dziejów. 10 kwietnia 1525 r. książę Prus Albrecht Hohenzollern złożył tutaj hołd lenny królowi Zygmuntowi Staremu, 24 marca 1794 r. Naczelnik Tadeusz Kościuszko składał przysięgę, 15 lipca 1809 r. miał miejsce uroczysty wjazd księcia Józefa Poniatowskiego.

Pośród wielu inicjatyw patriotycznych ze strony Naczelnego Komitetu Narodowego na podkreślenie zasługuje ufundowanie Kolumny Legionów w Krakowie. Kolumnę zaprojektował architekt Franciszek Mączyński, a wykonał stolarz krakowski Tomasz Karnasiewicz. Wznosiła się na wysokość ponad 5 m, była zwieńczona metalowym orłem na kuli. Ustawiono ją na przeciw kościoła Mariackiego, w specjalnie zbudowanym pawilonie, mniej więcej w tym miejscu, gdzie usytuowane są obecnie stoiska z kwiatami.

Celem tej akcji było zbieranie funduszy na rzecz wdów i sierot po poległych legionistach. W drewniany trzon kolumny każdy obywatel mógł wbić gwoździ, wpłacivszy wcześniej odpowiednią kwotę na wspomniany szczytny cel. Gwoździe wbijano różne – od prostych żelaznych ćwieków do ozdobnych gwoździ honorowych – w zależności od sytuacji materialnej ofiarodawców. Na gwoździach honorowych, przeważnie srebrnych, grawerowano nazwiska osób cywilnych oraz nazwy różnych instytucji. Każdy też otrzymywał kwit pamiątkowy poświadczający złożenie daru.

W ten sposób uczczono pierwszą rocznicę powstania Naczelnego Komitetu Narodowego. 16 sierpnia 1915 roku po uroczystościach w kościele Mariackim tłumy krakowian i osób przyjezdnych udały się pod pawilon z Kolumną. Prezes Władysław Leopold Jaworski odstąpił drapeirie pawilonu i kolumna ukazała się w całej krasie. W tym momencie strażak na wieży mariackiej odegrał na trąbce nie tradycyjny, znanym wszystkim hejnał, ale hymn *Boże, coś Polskę*. Nastąpiła ceremonia wbijania gwoździ. Dochód z pierwszego dnia wyniósł 4455 koron i 91 halerzy, który wpłacono na książeczkę Kasy Oszczędnościowej Miasta Krakowa. Akcja trwała w następnych miesiącach, a uznano ją za zakończoną na posiedzeniu Komitetu 18 października 1917 roku. Ostateczna kwota wyniosła 117349 koron i 65 halerzy.

Specjalnie powołany Komitet Kolumny, widząc zapał i ofiarność społeczeństwa, postanowił wyjść z tą akcją poza Kraków, do miast galicyjskich, również na Śląsk Cieszyński, a w dalszej kolejności i na ziemię Królestwa Polskiego, czyli zaboru rosyjskiego. W tamtejszych miejscowościach ufundowano tylko kilka kolumn, natomiast popularność zdobyły mniejsze formy – tarcze. Ufundowano ich w latach 1915–1917 ponad siedemdziesiąt.

Nad całością prac czuwał Departament Organizacyjny Naczelnego Komitetu Narodowego. Po zakończeniu akcji tarcze obite gwoździami wraz z zebranymi funduszami miały wracać do Krakowa, będąc wymownym świadectwem patriotycznej postawy Polaków. Kolumna krakowska nie przetrwała do naszych czasów, nie są znane jej losy w czasie II wojny światowej. Zachowało się tylko zwieńczenie przechowywane w zbiorach Muzeum Historycznego Miasta Krakowa, tam również znajduje się szereg tarcz legionowych, m.in. z takich miejscowości jak Sucha, Tarnobrzeg, Sambor, Żółkiew, Rudki, Złoczów.

S. Tondos, autor wzoru, wydano nakładem Komitetu Kolumny Legionów

Kolumna Legionów na Ryńku krakowskim

5 Rynek Główny 34

Miejsce werbunku do Legionów Polskich
– Pałac Spiski

fol. M. Jabłoński

Pałac powstał w pierwszej połowie XVII w. Ówczesny właściciel Sebastian Lubomirski połączył dwie kamienice w okazałą rezydencję. Ponieważ był on starostą spiskim, dlatego pałac otrzymał taką nazwę. Na początku XX w. przeniesiono tutaj z sąsiednich Krzysztoforów sklep znanej firmy Antoniego Hawetki. Na pierwszym piętrze zachowała się z tego czasu sala ozdobiona malowidłami przez Włodzimierza Tetmajera.

Ze wszystkich organów Naczelnego Komitetu Narodowego najważniejsze zadania przypadło Departamentowi Wojskowemu na czele z Władysławem Sikorskim, kierującemu całą akcją formowania Legionów Polskich. Wielkim aktem ofiarności wykazał się ówczesny właściciel Pałacu Spiskiego Franciszek Macharski odstępując pierwsze i trzecie piętro do dyspozycji Wydziału Werbunkowego tegoż Departamentu. Związek Artystów, który akurat miał wystawę obrazów na pierwszym piętrze, musiał ją pospiesznie zlikwidować.

21 sierpnia 1914 r. rozpoczął tutaj działalność Centralny Oddział Werbunkowo-Ewidencyjny Departamentu Wojskowego Naczelnego Komitetu Narodowego. Symboliczny w swej wymowie przypadek sprawił, że niemal sto lat wcześniej w Pałacu Spiskim kwaterował książę Józef Poniatowski, wódz naczelny wojska polskiego.

Biuro werbunkowe w Pałacu Spiskim

Atmosferę w 1914 r. relacjonował niemal na bieżąco anonimowy autor: *Już od pierwszej chwili otwarcia biur, podwórze i sale zaroily się ochotnikami, którzy stawali do asenterunku. Od wczesnego ranka do późnego wieczora przed Komisją poborowo-lekarską przesuwały się długie szeregi tych, którzy już po kilku tygodniach, jako żołnierze 2. i 3. pułku, ciągnęli „Drogę Legionów” przez przetęcz Pantyrską w Karpatach i otrzymawszy chrzest krwi w pierwszej walnej bitwie pod Mołotkowem, okryli się chwałą pod Pasieczną, pod Zieloną, pod Rafajłową i na Bukowinie.*

Biuro werbunkowe Legionów Polskich na dziedzińcu Pałacu Spiskiego w Krakowie. Widoczny wojskowy z rowerem

6 Rynek Główny 35

Biuro Werbunkowe Departamentu Wojskowego Naczelnego Komitetu Narodowego i przejściowe koszary dla formujących się Legionów Polskich – Pałac Krzysztofory

foto: M. Jabłoński

Pałac w obecnym kształcie powstał w wyniku połączenia i przebudowy gotyckich kamienic w XVII w. Powstała jedna z najważniejszych rezydencji w Krakowie, ozdobiona pracami znanych artystów, m.in. stiukami Baltazara Fontany. Gościli tutaj królowie: Jan Kazimierz Waza, Michał Korybut Wiśniowiecki, Jan III Sobieski, także książę Józef Poniatowski.

W historii Pałacu były epizody związane z wydarzeniami patriotycznymi wpisanymi w walkę o niepodległość Polski. W 1809 r. kwaterował tutaj sztab ks. Józefa Poniatowskiego. W 1846 r. w Krzysztoforach miał swoją siedzibę powstańczy Rząd Narodowy. W czasie Wiosny Ludów w 1848 r. tutaj mieściła się siedziba Komitetu Narodowego, o czym informuje tablica pamiątkowa. Obradowali tutaj spiskowcy w czasie powstania styczniowego 1863 r.

Już 20 sierpnia 1914 r. spółka budowlana zarządzająca gmachem przekazała cały gmach Krzysztoforów Naczelnemu Komitetowi Narodowemu na kwatery dla Legionów Polskich. W związku z czym zainstalowało się tam bardzo ważne Biuro Werbunkowe, które ewidencjonowało kandydatów do

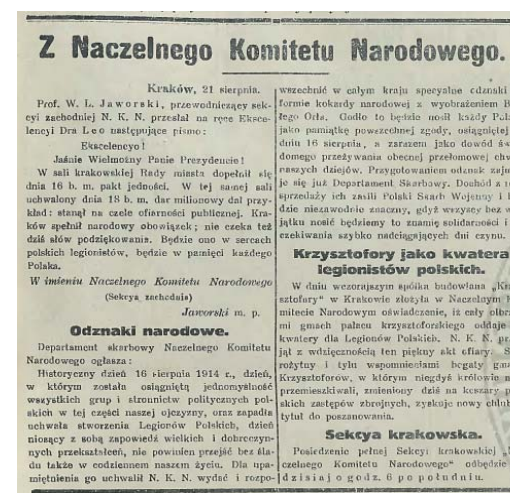
walki o wolną Polskę. Pomieszczenia pałacu zaroiły się od młodych żołnierzy w szarych mundurach i maciejówkach ozdobionych orzełkiem. Podając to do wiadomości „Czas” z dnia następnego napisał:

Starożytny i tyłu wspomnieniami bogaty gmach Krzysztoforów, w którym niegdyś królowie nasi przemieszkowali, zamieniony dziś na koszary polskich zastępów zbrojnych, zyskuje nowy chlubny tytuł do poszanowania. Należy podkreślić, że Krzysztofory to kolejne miejsce po Oleandrach, gdzie organizowały się pierwsze kadry wojska polskiego.

W Krzysztoforach znalazły się także biura Komendy Placu, Komendy Etapu i Prowiantury Legionów. Na pierwszym piętrze sale zajmował Oddział Kwaterunkowy dla legionistów przybywających do Krakowa, także poczta polowa. Na

Pocztówka wydana przez wiedeńskiej Delegację Polskiego Samarytana

„Czas” z dnia 21 sierpnia 1914 r.

dzielnicy zainstalowała kuchnię.

Nie od rzeczy będzie przypomnieć, że rola, jaką pełniły Krzysztofory w związku z powstaniem Legionów, prawdopodobnie zaważyła na losach pałacu, albowiem tuż przed wybuchem wojny postanowiono go zburzyć. Plany te, na szczęście, nie powiodły się.

7 ul. Jagiellońska 9

Siedziba Koła Mieszczańskiego i rzemiosła krakowskiego – kamienica sięgająca XIV w., przebudowana w XIX w.

fol. M. Jabłoński

Tutaj działał Komitet Rękodzielników i Cechów Krakowskich powołany z inicjatywy Koła Mieszczańskiego, zaopatrującego pierwsze oddziały legionowe w mundury wojskowe.

Ówczesny prezes Izby Rękodzielniczej i Koła Mieszczańskiego Piotr Kosobudzki zaprosił 12 sierpnia członków Koła i starszych cechów rzemiosła krakowskiego z inicjatywą powołania „Komitetu pomocy walczącym za Ojczyznę”. Uchwalono jednogłośnie, że na czele komitetu wykonawczego stanie Kosobudzki. Na apel rzemieślnicy i mieszczaństwo krakowscy zaczęli składkę pieniężną, która w krótkim czasie przyniosła aż 50 000 koron. Na liście ofiarodawców znalazło się prze-

szło 200 nazwisk znamienitych przedstawicieli mieszczaństwa i rzemiosła krakowskiego. Z tej sumy ponad 16 tysięcy przekazano w gotówce do kasy skarbu Legionów. Za resztę funduszy, w wyniku uchwały komitetu na posiedzeniu 4 września 1914 r., zamówiono dla Legionów: „u cechu krawców 500 płaszczów, 500 bluz i 500 spodni; u cechu szewców 500 par butów; u cechu kapełuszników 500 czapek z terminem dostawy do 14 dni”.

Dla upamiętnienia akcji odsłonięto 5 sierpnia 1934 r., w dwudziestą rocznicę powstania Legionów, tablicę projektu architekta Ludwika Wojtyczki, wykonaną bezinteresownie przez krakowską firmę kamieniarską Braci Trembeckich. Na uroczystości przemawiał inicjator przedsięwzięcia Piotr Kosobudzki, nadal sprawujący funkcję prezesa Koła Mieszczańskiego. W imieniu wojewody krakowskiego tablicę odsłonił naczelnik Piotr Małazyński.

W tym domu, roku pańskiego 1914 w miesiącu sierpniu, członkowie koła mieszczańskiego ustanowili komitet rękodzielników i cechów krakowskich pod nazwą Komitet Pomocy Walczącym za Ojczyznę idącym w bój o odzyskanie wolności pierwszym oddziałom legionów polskich – Komitet ten w miesiącach sierpniu i wrześniu 1914 r. sprawił i ofiarował 500 mundurów wojskowych.

W roku pańskim 1934 w dwudziestą rocznicę wymarszu legionów polskich z Krakowa – Koło Mieszczańskie ten znak położyło ku wiecznej pamięci i sławie legionów polskich i wodza narodu marszałka Józefa Piłsudskiego w Krakowie, dnia 3 sierpnia 1934

Wbrew dacie w tekście odsłonięcie miało miejsce 5 sierpnia (niedziela). Z pewnością uroczystości były planowane na 3 sierpnia (piątek) i dlatego artysta wykuł taką datę, a potem termin został zmieniony. Tablica została usunięta i zniszczona w czasie okupacji niemieckiej, po wojnie władze komunistyczne nie pozwoliły na jej przywrócenie. Nastąpiło to dopiero po przemianach politycznych w Polsce. Z inicjatywy Towarzystwa im. Józefa Piłsudskiego w Krakowie oraz Komitetu Upamiętnienia Marszałka Józefa Piłsudskiego w Krakowie zrekonstruowana tablica znalazła się na historycznym miejscu. Replikę tablicy wykonała rzeźbiarka Anna Praxmayer. Przedsięwzięcie sfinansowała Gmina Miasta Krakowa.

Uroczystości zaplanowano na 3 sierpnia 1997 roku, w 83. rocznicę pierwszego odsłonięcia (tak jak było zaznaczone na przedwojennych fotografiach tablicy). Jednakże termin ten musiano przesunąć, bowiem podczas prac przygotowawczych znaleziono w murze kamienicy mosiężną tubę z aktem erekcyjnym z 1934 roku, która jakimś cudem uszła uwadze Niemców. Teraz do tamtego aktu dołączono dwa dokumenty: uchwałę Rady Miasta Krakowa o przywróceniu tablicy oraz pamiątkowy dyplom z powtórnej uroczystości. Wszystkie włożono do poddanej konserwacji historycznej tuby, którą zamurowano w starym miejscu. Odsłonięcie miało miejsce 15 sierpnia 1997 r. Tablicę poświęcił proboszcz parafii św. Anny ks. Władysław Gasidło.

8 ul. Gołębia 20

Druga siedziba Naczelnego Komitetu Narodowego,
obecnie Wydział Polonistyki UJ

fol. M. Jabłoński

W 1614 r. wzniesiono w tym miejscu bursę Sisinię (od nazwiska fundatora kanonika wrocławskiego Macieja Kąkola, zwanego Sysyniuszem). Kamienica z XVII w. przebudowana została w latach 1919–1924.

Znajdowało się tutaj szereg biur Naczelnego Komitetu Narodowego oraz urzędowali jego kolejni prezesi: Władysław Leopold Jaworski (1914–1916) i Leon Biliński (1916–1920).

Władysław Leopold Jaworski (1865–1930), prawnik, naukowiec, polityk, wykładowca UJ, członek Polskiej Akademii Umiejętności oraz Towarzystwa Naukowego Warszawskiego. W latach 1914–1916 stał na czele Narodowego Komitetu Narodowego

Leon Biliński (1846–1923) ekonomista, naukowiec, polityk, wpływowa postać w Galicji w czasach schyłku monarchii austro-węgierskiej. Był również posłem i wysokim urzędnikiem w Wiedniu, rektorem Uniwersytetu Lwowskiego, a w latach 1916–1920 kierował Naczelny Komitetem Narodowym. W rządzie Ignacego Paderewskiego pełnił funkcję ministra skarbu

Pracownicy NKN przed budynkiem przy ul. Gołębiej

9 ul. Smoleńsk 9

Dawne Muzeum Techniczno-Przemysłowe w Krakowie, obecnie własność Akademii Sztuk Pięknych

fol. M. Jabłoński

Muzeum powstało w 1868 z inicjatywy Adriana Baranieckiego w celu kształcenia kadr dla rozwoju polskiego rzemiosła, przemysłu i techniki. Organizowano wzorcowe warsztaty rzemiosła artystycznego i użytkowego. Gmach zbudowano w latach 1908–1914 wg projektu Franciszka Mączyńskiego i Tadeusza Stryjeńskiego.

Muzeum używało swoich warsztatów na potrzeby Naczelnego Komitetu Narodowego, np. warsztatów rymarskich i ślusarskich – Intendenturze Legionów. W ramach NKN działała tutaj Komisja Artystyczna na czele z Franciszkiem Mączyńskim, Eugeniuszem Torem i Kazimierzem Witkiewiczem.

Obok sprawowania patronatu nad Legionami Polskimi, NKN prowadziła wyjątkową pracę na polu propagandy wokół idei legionowej oraz krzewienia patriotyzmu wśród Polaków. Z bardzo dobrym skutkiem. Wydano wielką ilość broszur, śpiewników, książek, pocztówek, czasopism, nalepek

propagandowych. Do tego dochodzi okazała liczba różnego rodzaju odznak upamiętniających rocznice wydarzeń patriotycznych i bohaterów narodowych (Konstytucja 3 Maja, powstanie kościuszkowskie, powstanie listopadowe, powstanie styczniowe), a także toczących się aktualnie wydarzeń związanych z Legionami (bitwy – np. Krzywopłoty, Rokitna; postacie oficerów legionowych – m.in. Józefa Piłsudskiego, Józefa Hallera, Zygmunta Zelińskiego, Władysława Beliny-Prażmowskiego, Edwarda Śmigłego-Rydza, Henryka Minkiewicza, Bolesława Roja; działalność Komitetu – w tym odznaki związane z dostarczaniem paczek dla legionistów na froncie na święta wielkanocne i Bożego Narodzenia). Z NKN w tej dziedzinie współpracowała cała plejada najwybitniejszych artystów, jak np. Antoni Procajłowicz, Kazimierz Witkiewicz, Jan Bukowski, Józef Wilk, Leon Wyczółkowski, Julian Fałat, Kazimierz Chudziński, Wojciech Brzega, Leopold Gottlieb, Stefan Filipkiewicz, Karol Stryjeński, Jan Rembowski, Wojciech Jastrzębowski, Konstanty Laszczka, Jan Raszka.

Wielką pracę koordynacyjną w tym względzie wykonało Centralne Biuro Wydawnictw z Departamentu Skarbowego NKN.

* * *

Dzięki Adrianowi Baranieckiemu w roku 1868 r. powstało Muzeum Techniczno-Przemysłowe w Krakowie (1868–1920) w budynku przy ulicy Smoleńsk 9, zaprojektowanym przez Franciszka Mączyńskiego i Tadeusza Stryjeńskiego. Nazwę muzeum zamieniono w 1920 na Miejskie Muzeum Przemysłowe im. dra Adriana Baranieckiego (1920–1934), a w 1934 na Muzeum Przemysłu Artystycznego w Krakowie (1934–1951). W 1950 r. Muzeum Przemysłu Artystycznego w Krakowie zostało włączone do Muzeum Narodowego w Krakowie, które stało się właścicielem zbiorów. Budynek zaś w grudniu 1951 r. Muzeum Narodowe przekazało Akademii Sztuk Pięknych w Krakowie.

Na zbiory składały się: przedmioty rzemiosła artystycznego i użytkowego z Polski i zagranicy, dzieła sztuki ludowej, a także eksponaty z wypraw Benedykta Dybowskiego i Konstantego Jelskiego. Muzeum posiadało kolekcję artystycznego tkactwa, haftów i ceramiki.

10 Błonia

fol. M. Jabłoński

4 września 1914 r. Kraków był świadkiem wielkich historycznych chwil. Tego dnia na Błoniach składali przysięgę żołnierze Legionów Polskich przed wyruszeniem na plac boju.

Po mszy w kościele św. św. Piotra i Pawła (pełnił wówczas funkcję kościół garnizonowego) uformował się pochód poprzedzony orkiestrą, w którym maszerowały cztery bataliony liczące w sumie 3500 legionistów. Trasa przemarszu biegła ul. Grodzką, pl. Wszystkich Świętych, dalej ulicami: Franciszkańską, Straszewskiego, Wolską (dzisiaj Piłsudskiego) na Błonia. Pochód, któremu towarzyszyły rzesze krakowian, zatrzymał się mniej więcej w okolicy wejścia do Parku Jordana. Legioniści utworzyli front w stronę Kopca Kościuszki, na prawym skrzydle stały dwa bataliony kompletnie już umundurowane. Pogoda była wspaniała, świeciło słońce.

Rozpoczęły się uroczystości. Zaimprovizowaną trybuną dla mówców stał się powóz prezydenta Lea. Przemawiał kapelan legionowy ks. Stanisław Żytkiewicz oraz komendant Legionu Zachodniego gen. Rajmund Baczyński.

W swoim wystąpieniu prezes Naczelnego Komitetu Narodowego Juliusz Leo powiedział m.in.:

Żołnierze! W Polskim Legionie, pod polską komendą idziecie kruszyć kajdany niewoli. Idziecie szlakiem tych, których imię dziedziczycie, szlakiem tych, wśród których po raz pierwszy podniósł się okrzyk: „Jeszcze nie zginęła”. Patrz na Was rycerze z roku [18]31 i bojownicy roku 1863. Bądźcie ich

bohaterskiej krwi spadkobiercami. Patrz na Was pokolenia sybirskich wygnañców. Bądźcie ich poświęceń i cierpień mścicielami.

Niespełnione dzieło dziadów i ojców ma przez was być doprowadzone do końca! Nieskalaną chorągiew walczącej Polski macie uwierzyć nie tylko wawrzynem sławy, który był zawsze udziałem polskiego żołnierza, lecz i tryumfem, na który pokolenia całe na próżno dotąd czekały!

Rotę przysięgi odczytywał kpt. sztabu generalnego Włodzimierz Zagórski, której słowa powtarzali za nim legioniści unosząc prawą rękę. Następnie oddziały uformowały się w kolumny i odbyła się defilada, którą prowadził gen. Baczyński. Świadek tego wydarzenia, ppor. August Krasicki z Komendy Legionów, zanotował na bieżąco w swoim *Dzienniku*:

Tłumy witały odmaszerowujące bataliony i obsypywały je kwiatami. Entuzjazm był ogólny, bo czyż to na sen nie wygląda: Kraków, Kopiec Kościuszki, Wawel, a na tym tle maszerujące szeregi wojska pod znakiem Orła Białego i pod polską komendą.

Ostatecznie w latach 1914–1916 sformowano siedem pułków piechoty legionowej: 1, 5 i 7 pułk wszedł w skład I Brygady brygadiera Józefa Piłsudskiego, 2 i 3 pułk – II Brygady płk. Zygmunta Zielińskiego, następnie płk. Józefa Hallera, 4 i 6 pułk – III Brygady, którą dowodzili płk Wiktor Grzesicki i płk Bolesława Roja. Sformowano też dwa pułki kawalerii, pułk artylerii, inne oddziały pomocnicze. Legioniści walczyli na różnych frontach: I Brygada oraz III Brygada na ziemiach polskich, II Brygada w Karpatach Wschodnich. Z końcem 1915 r. i w 1916 r. wszystkie oddziały legionowe spotkały się na Wołyniu. Do chlubnej historii polskiego oręża przeszły walki pod Laskami, Rafajłową, Mołotkowem, Krzywopłotami, Łowczówkiem, Konarami, Rokitną, Jastkowem, Koszyszcami, Kostiuchnówką.

Prezydent Juliusz Leo przemawia do legionistów przed złożeniem przez nich przysięgi 4 września 2018 r.

Literatura:

Janusz Cisek, *Józef Piłsudski w Krakowie*, Kraków 2003.

Jerzy Holzer, Jan Molenda, *Polska w pierwszej wojnie światowej*, Warszawa 1967.

Legionista Polski, Kalendarz Naczelnego Komitetu Narodowego na rok 1916, Kraków.

Ryszard Zieliński, *Krakowskim szlakiem walk o niepodległość w latach 1768—1918*, Kraków 1988.

Podziękowanie dla Miejskiego Przedsiębiorstwa Komunikacyjnego SA w Krakowie za udostępnienie mapy

Koncepcja szlaku

Mariusz Jabłoński, Mariusz Cupiał

Opracowanie merytoryczne

Janusz Tadeusz Nowak

Opracowanie graficzne

Piotr Rachwaniec, Mariusz Jabłoński